

Hukuk Devleti İzleme Rehberi

Ocak, 2020

engellihakları

geşitlik

eşitlik

mülteci hakları

çocuk hakları

kadın hakları

ifade özgürlüğü

özgürlüğü

özgürlüğü

HAKKIMIZDA

Adalet Sistemini İzleme Derneği, yargı mekanizmasının sivil toplum aracılığıyla denetlenmesi ve dezavantajlı kesimlerin adalete erişimini iyileştirmek adına izleme, raporlama, politika geliştirme ve eğitim faaliyetleri yürüten hak temelli bir sivil toplum örgütüdür.

Amacımız adalet sisteminin herkes için adil, hesap veren, şeffaf, erişilebilir şekilde işletilmesi ve dezavantajlı grupların (çocuk, engelli, kadın, LGBTİ+, mülteci gibi) adalete erişim konusunda farkındalıklarını arttırmaktır.

TAKDİM

Derneğimiz sivil bir inisiyatif olarak çıktığı “herkes için eşit, erişilebilir, hızlı ve adil bir yargı” yolunda 2019 yılında dernekleşmiştir. Yargı mekanizmasını incelerken yalnızca sorunun tespitini yapıp kenara çekilmeyi değil, çözüm için yeni politikalar üretmeyi de kendisine görev bilmiştir. Diğer yandan objektif bir izleme yapabilmek için alanındaki bilimsel eserler ve uluslararası metinlerden de faydalanmaktadır. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından ele alınan ‘The Rule of Law Checklist’ isimli eserden de yararlanarak Hukuk Devleti İzleme Rehberi’ni takdir ve istifadelerinize sunduk. Elinizdeki bu eser hukukun hem şeklen hem de gerçek anlamda uygulanıp uygulanmadığına dair kritik sorular sormaktadır. Eserin son kısımlarında ise yargılamanın izlenmesinin önemine dair görüşlerimiz ve politika belgelerimiz yer almaktadır.

GİRİŞ

Hukuk Devleti İlkesi, Birleşmiş Milletler tarafından evrensel düzeyde temel bir ilke olarak ilan edilmiştir. Bu ilke bireysel özgürlük ve siyasal özgürlükle birlikte “bütün gerçek demokrasinin temelini oluşturan” üç ilkedен biri olarak söz edilmektedir.

Hukuk Devleti İlkesi her düzeyde kamu gücüne uygulanmalıdır. Mutatis mutandis, Hukuk Devleti ilkeleri özel hukuk ilişkilerinde de uygulanır. Tom Bingham tarafından verilen aşağıdaki tanım, en uygun şekilde, Hukuk Devleti

İlkesi'nin temel unsurlarını kapsamaktadır: “ İster kamu ister özel olsun devlet içindeki tüm şahıslar ve makamlar, gelecekte (genellikle) yürürlükte olan ve mahkemelerde kamuya açık uygulanan yasaların sağladığı yararlarla bağlı olmalı ve bunlara hak kazanmalıdır”.

Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve 2030 yılına kadar gerçekleştirilecek 169 hedefi ile BM Genel Kurulu tarafından Eylül 2015'te oybirliği ile kabul edildi. Bir dizi Hedef içeren SKH'lerin gerçekten dönüştürücü olması ve gündeminin gerçekleştirilmesinde derin bir etkisi olması, sürdürülebilir kalkınma için ulusal ve uluslararası düzeyde olanak sağlamanın yanısıra, demokrasinin, iyi yönetişimin ve Hukuk Devleti İlkesi'nin esas olduğu “bir dünya” öngörülmesi amaçlanmıştır...” Hedef 16, “Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları, herkes için adalete erişim sağlamayı ve her seviyede etkili, hesapverebilir ve kapsayıcı kurumlar inşasını teşvik etmeyi” taahhüt eder. Hedef 16'nın başarılması, bazıları Hukuk Devleti İlkesi'nin bileşenlerinde yer alan, etkin hesapverebilir ve şeffaf kurumlar (hedef 16.6) ile her seviyede duyarlı, kapsayıcı, katılımcı ve temsili karar alma gibi bir dizi hedefin geliştirilmesi karşılığında değerlendirilecektir(16.7). Ancak, vatandaşlarla Devlet arasındaki ilişkiyi yeniden canlandırmak için eşsiz bir fırsat sunan “Devletlerin ulusal ve uluslararası düzeylerde Hukuk Devleti İlkesini ve adalete eşit erişimi sağlamayı teşvik etmesini” taahhüt eden Hedef 16.3'tür. Bu Kontrol Listesi, SKH'ler bağlamında Hukuk Devleti göstergelerinin niteliksel olarak ölçülmesinde yardımcı olacak çok önemli bir araç olabilir.

Bu eserde yer alan kıstaslar temel olarak yasal güvencelerin değerlendirilmesine yöneliktir. Ancak, yasanın doğru bir şekilde uygulanması, Hukuk Devleti İlkesi'nin çok önemli bir yönüdür ve bu nedenle de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, kontrol listesinin uygulamaya ilişkin bazı tamamlayıcı kriterleri de içermesi gerekir. Bu ölçütler tüketici değildir.

HUKUK DEVLETİ ÖLÇÜTLERİ

Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, bir devletten tam anlamıyla “hukuk devleti” olarak bahsedebilmemiz için bazı rehber ilkeler ve sorular belirlemiştir. Bu sorulardan hareketle, biz de Adalet Sistemini İzleme Derneği olarak Türkiye yargısını izlerken aşağıdaki soruları izleme çalışmalarımızın temelinde tutuyoruz:

A. YASALLIK

1. Hukukun üstünlüğü

- Hukukun üstünlüğü tanınıyor mu?
- Yazılı bir anayasa var mı?
- Mevzuatın Anayasaya uygunluğu sağlanmış mı?
- Anayasa gereğince mevzuat gecikmeden kabul ediliyor mu?
- Yürütmenin faaliyetleri Anayasa ve diğer yasalara uygun mu?
- Yasama organınca gerektiğinde mevzuat düzenlemeleri gecikmeden mi kabul ediliyor?
- Hükümet yürütme organının eylem ve kararlarının yasalara uygunluğunun etkin bir şekilde yargı denetimi mümkün mü?
- Bu tür yargı denetimi, bağımsız kurumların ve kamu görevlerini yerine getiren özel aktörlerin kararları ve eylemleri için de geçerli midir?
- Özel aktörler tarafından ihlal edilmelerine karşı bireysel insan haklarının etkin bir şekilde yasal olarak korunması garanti ediliyor mu?

2. Yasalara uygunluk

- Kamu otoriteleri geçerli yasaya dayanarak ve ona uygun hareket ediyor mu?
- Kamu otoritelerinin yetkileri kanunla tanımlanmış mı?
- Farklı otoriteler arasındaki yetki tanımlaması açık mı?
- Kamu otoritelerinin uyması gereken usuller kanunlarda düzenlenmiş mi?
- Kamu otoriteleri yasal bir dayanak olmadan çalışabilir mi? Böyle durumlar meşru mudur?

- Kamu otoriteleri, insan haklarının uygulanmasını ve etkin bir şekilde korunmasını sağlayarak olumlu yükümlülüklerini yerine getiriyor mu?
- Kamu görevlerinin özel aktörlere devredildiği durumlarda, eşdeğer garantiler yasa ile belirlenmiş midir?

3. Uluslararası hukuk ve ulusal hukuk arasındaki ilişki

İç hukuk sistemi, Devletin uluslararası hukuk uyarınca bağlayıcı yükümlülüklerine uymasını temin ediyor mu? Özellikle:

- Uluslararası mahkemelerin bağlayıcı kararları dâhil olmak üzere, insan hakları hukukuna uygunluğu sağlıyor mu?
- Bu yükümlülüklerin iç hukuka uygulanmasına ilişkin açık kurallar var mı?

4. Yürütmenin kanun yapma yetkileri

Yasamanın üstünlüğü sağlanmış mıdır?

- Anayasada yer alan sınırlı istisnalar hariç, genel ve soyut kurallar bir Parlamento yasası veya bu yasaya dayanan bir düzenlemede yer almakta mıdır?
- Bu istisnalar nelerdir? Zamanla sınırlılar mı? Parlamento ve yargı tarafından kontrol ediliyorlar mı? Kötüye kullanmaya karşı etkili bir çözüm var mı?
- Yasama yetkisi Meclis tarafından yürütmeye devredildiğinde, yetki devrinin amaçları, içerikleri ve kapsamı açıkça bunu öngören kanunda tanımlanmış mıdır?

5. Kanun Yapma Usulleri

Kanun çıkarma usulü şeffaf, hesapverebilir, katılımcı ve demokratik midir?

- Kanun çıkarma usulü hakkında açık anayasal kurallar var mıdır?
- Yasanın içeriğini belirlemede Parlatentonun üstünlüğü var mıdır?
- Teklif edilen yasalar Parlamento tarafından kamuya açık şekilde müzakere ediliyor ve yeterince gerekçelendiriliyor mu(örn. açıklayıcı raporlarla)?

- Taslak yasaya halkın erişimi, en azından Parlamento'ya sunulduğunda var mıdır? Halkın buna girdi sağlamak için anlamlı bir fırsatı var mıdır?
- Uygun olduğunda, mevzuat kabul edilmeden önce etki değerlendirmeleri yapılıyor mu (*örneğin* kanunların insan hakları ve bütçe üzerindeki etkisi)?
- Parlamento uluslararası anlaşmaların hazırlanması, onaylanması, kabul edilmesi ve uygulanması sürecine katılıyor mu?

6. Olağanüstü hal istisnaları

Olağanüstü durum istisnaları yasa tarafından öngörülüyor müdür?

- Olağanüstü durumlara uygulanabilecek özel ulusal hükümler var mı (savaş veya milletin hayatını tehdit eden diğer kamu acilleri)? Bu gibi durumlarda ulusal hukukta insan haklarına yönelik istisnalar mümkün mü? Bir istisnayı uygulamak için gereken şartlar ve ölçütler nelerdir?
- Ulusal hukuk olağanüstü durumlarda bile belirli haklardan istisna yapılmasını yasaklıyor mu? İstisnalar orantılı mıdır; yani süre, koşullar ve kapsam bakımından olağanüstü durumların kesinlikle gerektirdiği boyutla sınırlı mıdır?
- Yürütmenin olağanüstü durumlarda normal güçler ayrılığını askıya alma olasılıkları, süre, koşullar ve kapsam bakımından sınırlandırılmış mıdır?
- Olağanüstü bir durumu belirleme prosedürü nedir? Olağanüstü bir durumun varlığının ve süresinin ve bu kapsamdaki herhangi bir askıya almanın kapsamı ile ilgili Parlamento kontrolü ve yargı denetimi var mı?

7. Kanunu uygulama görevi

Kamu otoritelerinin kanunları etkili bir şekilde uygulamalarını sağlamak için ne gibi önlemler alınmaktadır?

- Yasanın uygulanmasındaki engeller yasa kabul edilmeden önce ve sonra analiz ediliyor mu?
- Mevzuatın uygulanmamasına karşı etkili başvuru yolları var mı?
- Yasa, buna uymamaya karşı açık ve özel yaptırımlar öngörüyor mu?

- Kamu makamları tarafından bu yaptırımları uygulamak için sağlam ve tutarlı bir kanun uygulama sistemi var mı?
- Bu yaptırımlar tutarlı bir şekilde uygulanmakta mıdır?

8. Kamu görevlerinden sorumlu özel aktörler

Kanun, tamamen veya kısmen, geleneksel olarak kamu görevlerini üstlenmiş olan ve eylemleri ve kararlarının, sıradan insanlar üzerinde kamu makamlarıninkilerle benzer bir etkiye sahip olduğu Devlet dışı kuruluşların, Hukuk Devleti İlkesi'nin şartlarına tabi olduğunu ve kamu makamlarıninkilerle karşılaştırılabilir bir şekilde hesap verebilirliğini garanti ediyor mu?

B. HUKUK GÜVENLİĞİ

Yasalar erişilebilir mi?

- Tüm yasal düzenlemeler yürürlüğe girmeden önce yayımlanıyor mu?
- Kolayca erişilebilirler mi, örneğin internet üzerinden ve/veya resmi bir bültende ücretsiz mi?

Mahkeme kararları erişilebilir mi?

- Mahkeme kararlarına halk tarafından kolayca erişilebilir mi?
- Muafiyetler yeterince haklı mı?

Yasaların etkileri öngörülebilir mi?

- Yasalar anlaşılır bir şekilde yazılıyor mu?
- Yeni mevzuat, önceki mevzuatın yürürlükten kaldırıldığını veya değiştirilip değiştirilmediğini açıkça belirtiyor mu? Değişiklikler, konsolide, halka açık, yasaların bir versiyonuna dahil edilmiş mi?

Yasalar istikrarlı ve tutarlı mı?

- Yasalar, sadece dürüst bir uyarı ile değiştirilebilecek ölçüde istikrarlı mı?
- Onlar sürekli olarak uygulanmakta mıdır?

Mevzuatın geriye yürümesi yasak mıdır?

- Ceza mevzuatının geriye yürütülmesi yasak mıdır?

- Diğer yasaların geriye yürütülmesinde de ne ölçüde genel bir yasak vardır? İstisnalar var mı? Varsa hangi koşullar altında?

Kanunsuz suç ve ceza olmaz (kanunsuz suç olmaz, ceza olmaz) ilkeleri uygulanıyor mu?

Res judicata'ya saygı duyuluyor mu?

- Ne bis in idem ilkesi (iki kere cezaya çarpılma yasağı) sağlanıyor mu?
- Nihai yargı kararları gözden geçirilebilir mi?
- Eğer öyleyse, hangi koşullar altında?

C. YETKİLERİN KÖTÜYE KULLANILMASI

Kamu makamları tarafından keyfi davranma ve yetkinin kötüye kullanılmasına karşı yasal güvenceler var mı?

- Eğer evet ise, bu teminatın yasal kaynağı nedir (Anayasa, yazılı mevzuat, içtihat)?
- Özellikle idari eylemde yürütme tarafından kullanıldığında, takdir yetkisine ilişkin yasal kısıtlamalar var mı?
- Takdir yetkilerinin kötüye kullanılmasının önlenmesi, düzeltilmesi ve yaptırımlara yönelik mekanizmalar var mı? Görevlilere takdir yetkisi tanındığında, bu gücün kullanılmasının yargı denetimi var mı?
- Kamu otoritelerinin kararları için, özellikle bireylerin haklarını etkilediklerinde, yeterli sebepler göstermeleri aranmakta mıdır? Devletin gerekçelerdeki hatası, mahkemelerde bu kararlara karşı mücadele etmek için geçerli bir neden midir?

D. KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YASAĞI

Anayasa, eşit muamele ilkesini, Devletin eşitliği teşvik etme taahhüdünü ve bireylerin ayrımcılığa maruz kalmama haklarını korumakta mıdır?

Ayrımcılık yasağı ilkesine saygı gösterilmesi güvence altında mıdır?

- Anayasa ayrımcılığı yasaklıyor mu?
- Ayrımcılık yapılmaması yasa ile etkili bir şekilde güvence altına alınmakta mıdır?

- Anayasa ve / veya mevzuat, hem doğrudan hem de dolaylı ayrımcılığı açıkça tanımlayıp yasaklıyor mu?

Hukukta eşitlik güvencesi sağlanıyor mu?

- Anayasa, mevzuat için hukukta eşitlik ilkesine saygı duymayı gerekli kılıyor mu (yönetmelikler dâhil). Anayasa, farklılıkların nesnel olarak gerekçeli olmasını şart koşuyor mu?
- Eşitlik ilkesini ihlal eden mevzuata karşı mahkemeye başvuru yolu var mıdır?
- Özel yasal imtiyazlı bireyler veya gruplar var mı? Bu istisnalar ve/ veya ayrıcalıklar meşru bir amaca dayalı mı ve orantılılık ilkesine uygun mu?
- Yapısal eşitsizlikleri ele almak için, ulusal azınlıklar dâhil olmak üzere belirli grupların yararına açık olarak olumlu önlemler alınıyor mu?

Kanun önünde eşitlik garanti ediliyor mu?

- Ulusal hukuk düzeni, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantı, mülkiyet, doğum veya statü durumundan bağımsız olarak, yasaların herkese eşit şekilde uygulanmasını sağlıyor mu? Bu düzen, farklılıkların, makul bir amaç ve orantılılık ilkesine uygun olarak nesnel şekilde gerekçelendirilmesi zorunluluğunu öngörüyor mu?
- Ayrımcı veya eşit olmayan bir mevzuat uygulamasına karşı etkili bir başvuru yolu var mı?

E. ADALETE ERİŞİM

Yargı bağımsızlığının yeterli anayasal ve yasal güvenceleri var mı?

- Anayasada veya olağan mevzuatta öngörülen, adli atamalar, teminat, disiplin ve görevden alma için objektif usuller ve ölçütler dâhil olmak üzere, yargı bağımsızlığının temel ilkeleri var mı?
- Hâkimler ömür boyu veya emeklilik yaşına kadar mı atanıyor? Meslekten çıkarma gerekçeleri, kanunla belirlenen ciddi disiplin veya ceza hükümlerinin ihlaliyle mi ya da hâkimin yargı görevlerini artık yerine getirememesi ile sınırlandırılıyor mu? Uygulanacak usul açıkça yasada belirtilmiş midir?

Meslekten çıkarılma kararına karşı hâkimin bireysel olarak gidebileceği başvuru yolları var mı?

- Disiplin önlemlerinin gerekçeleri açıkça tanımlanmış mı ve yaptırımlar kasıtlı suçlar ve ağır ihmaller ile sınırlandırılmış mı?
- Bu tür usullerden sorumlu bağımsız bir kurum var mı?
- Bu organ sadece hâkimlerden oluşmuyor mu?
- Hâkimlerin atanması ve terfi ettirilmesi, yetenek, dürüstlük ve tecrübe gibi ilgili faktörlere dayanıyor mu? Bu ölçütler yasada belirlenmiş mi?
- Hangi koşullar altında hâkimleri başka bir mahkemeye nakletmek mümkündür? Hâkimin rızası nakil için aranıyor mu? Hâkim nakil kararına itiraz edebilir mi?
- Bağımsız bir yargı kurulu var mı? Bu kurul Anayasa ya da yargıya ilişkin bir kanuna mı dayanıyor? Eğer evet ise, hâkimlerin yanı sıra avukatların ve halkın yeterli şekilde temsil edilmesini sağlıyor mu?
- Hâkimler yargı kuruluna bağımsızlıklarını ihlal ettiği gerekçesiyle itiraz edebilir?
- Yargının mali özerkliği garanti edilmiş mi? Özel olarak, mahkemelere tahsis edilen yeterli kaynaklar var mı ve bütçede, genel bir ücretlendirme önlemi ile yapılması dışında, yürütmenin bunu azaltma olasılığı hariç olmak üzere, yargıya ilişkin belirli bir madde var mı? Yargı veya yargı konseyi bütçe sürecine girdi sağlıyor mu?
- Savcılarının görevleri çoğunlukla ceza adaleti ile sınırlı mı?
- Yargı bağımsız olarak algılanıyor mu? Halkın, hâkim/savcılarının atanması ve terfi edilmesinde ve bireysel davalardaki kararlarında olası siyasi etkiler veya manipülasyonlar hakkındaki algısı nedir? Eğer bu algı varsa, yargı konseyi, hâkimleri aşırı saldırılara karşı etkin bir şekilde savunuyor mu?
- Yargıçlar savcılarının taleplerine sistematik olarak uyuyor mu (“savcı önyargısı”)?
 - Hâkimler için adil ve yeterli maaş var mı?

Hâkimlerin bireysel bağımsızlığı için yeterli anayasal ve yasal güvenceler var mı?

- Yargı faaliyetleri, yüksek mahkemelerin denetimine (itiraz çerçevesi dışında), mahkeme başkanlarına, yürütme organına veya diğer kamu organlarına bağlı mıdır?
- Anayasa, yetkin bir hâkim hakkını garanti ediyor mu (“kanunla önceden belirlenmiş doğal hâkim”)?
- Kanun, hangi mahkemenin yetkili olduğuna açıkça yer veriyor mu? Herhangi bir yetki ihtilafını çözmek için kurallar koyuyor mu?
- Davaların dağıtımını objektif ve şeffaf ölçütlere göre mi yapıyor? Taraflardan birinin ya da hâkimin kendisi tarafından reddedilmesinin tespit edilmesi dışında, davadan çekilmesi dışlanıyor mu?

Yargının tarafsızlığını sağlayan özel anayasal ve yasal kurallar var mı?

- Halkın yargının ve hâkimlerin bireysel tarafsızlığına dair algısı nedir?
- Yargıda yolsuzluk var mı? Yargıdaki yolsuzluğa karşı belirli önlemler alınmakta mı (örneğin bir mal beyanı)? Halkın bu konudaki algısı nedir?

Savcılığın makamının yeterince özerkliği sağlanmış mı?

- Savcılık makamının Devlet yapısı içinde yeterli özerkliği var mı? Politik uygunluktan ziyade yasalara göre hareket ediyor mu?
- Yürütmenin belirli davalarda savcılığa özel talimatlar vermesine izin veriliyor mu? Evet ise, gerekçeli, yazılı ve kamu denetimine açık mı?
- Üst derecede bir savcı, belirli bir davada alt derecedeki savcıya doğrudan talimat verebilir mi? Eğer evet ise, gerekçeli ve yazılı olarak mı?
- Alt derecedeki bir savcının, talimatın geçerliliği ya da talimatın uygunsuz gerekçeleri temelinde talimatın geçerliliğine itiraz etme mekanizması var mı?
- Ayrıca, talimatın geçerliliğine itiraz eden savcı, değiştirilmesini isteyebilir mi?

- Görev süresinin sona ermesine yalnızca savcılar emeklilik yaşına ulaştığında veya disiplin amacıyla mı izin veriliyor, yoksa alternatif olarak savcılar yenileme imkânı olmaksızın nispeten uzun bir süre için mi görevlendiriliyor?
- Bu konular ve savcılarının görevden alınması kanun tarafından açıkça düzenleniyor mu?
- Savcının bireysel olarak bir görevden alma kararına karşı yasal başvuru yolları var mı?
- Savcılarının atanması, tayinleri ve terfi edilmesi politik faktörlere değil, özellikle de kabiliyete, dürüstlük ve deneyimi esas alan objektif faktörlere mi dayanıyor? Bu tür ilkeler yasada belirtilmiş mi?
- Savcılarının maaşları adil ve yeterli mi?
- Savcılık politikalarının, yasanın seçici olarak uygulanmasına izin verdiğine dair bir algı var mı?
- Savcılık faaliyetleri yargı denetimine tabi mi?

Baroların bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanmış mıdır?

- Tanınan, organize ve bağımsız bir hukuk mesleği var mı (Baro)?
- Bağımsızlık, gizlilik ve meslek etiği ilkelerine ve çıkar çatışmalarından kaçınmaya dayalı olarak, Baronun işleyişine ilişkin yasal bir dayanak var mı?
- Baroya erişim ile ücret ve adli yardım konusu, tarafsız ve yeterince açık bir şekilde düzenleniyor mu?
- Baroda etkili ve adil bir disiplin prosedürü var mı?
- Baronun bağımsızlığına ilişkin halkın algısı nedir?

Bireyler, mahkemelere etkin bir şekilde erişebiliyor mu?

- Locus standi (bir eylemde bulunma hakkı): Bir birey, haklarına müdahale eden özel veya kamu eylemine itiraz etmek için kolay erişilebilir ve etkili bir fırsata sahip midir?
- Savunma hakkı, etkin hukuki yardım dâhil olmak üzere, güvence altında mıdır? Evet ise, bu güvencenin yasal dayanağı nedir?
- Adli yardım adalet menfaatlerinin gerektirdiği durumlarda, adli yardım için yeterli paraya sahip olmayan taraflarca adli yardıma erişilebilir mi?
- Şeklî gereksinimler , zaman kısıtlamaları ve mahkeme harçları makul müdür?

- Uygulamada adalete erişim kolay mıdır? Bunu kolaylaştırmak için hangi önlemler alınmaktadır?
- Yargının işleyişine ilişkin hlaka açık uygun bilgiler var mıdır?

Suçsuzluk karinesi güvence altına alınmış mıdır?

- Suçsuzluk karinesi hukuk tarafından güvence altına alınmış mıdır?
- İspat yükü konusunda açık ve adil kurallar var mıdır?
- Diğer hükümet organlarının sanığın suçu hakkında açıklama yapmasını önlemeyi amaçlayan yasal güvenceler var mı?
- Sessiz kalma ve kendini ya da ailesinin üyelerini suçlamama hakkı, yasayla ve uygulamada güvence altına alınmış mı?
- Yargılama öncesi ölçüsüz gözaltına alınmaya karşı garantiler var mı?

Adil yargılanma hakkının ek standartları kanunlarda düzenlenmekte ve pratikte uygulanmakta mıdır?

- Kanun tarafından silahların eşitliği garanti ediliyor mu? Bu, uygulamada güvence altında mıdır?
- Hukuka aykırı olarak elde edilmiş delilleri dışlayan kurallar var mıdır?
- Gereksiz gecikmeler olmaksızın yargılamalar başlamakta ve kararlar verilmekte midir? Gereksiz gecikmelere karşı yasal bir başvuru yolu var mıdır?
- Davacılar için mahkeme belgelerine ve dosyalarına zamanında erişim hakkı sağlanıyor mu?
- Dinlenme hakkı garanti ediliyor mu?
- Kararlar gerekçeli midir?
- Duruşma ve yargılamalar, AIHS'de Madde 6.1 veya yoklukta görülen davalarda belirtilen durumlar dışında, kamuya açık mı?
- Kanun yollarına, özellikle ceza davalarında, başvuru prosedürleri var mıdır?
- Mahkeme tebligatları derhal ve zamanında iletiliyor mu?

Yargı kararları etkili mi?

- Mahkeme kararları etkili şekilde ve zamanında yerine getiriliyor mu?
- Ulusal mahkemeler ve/veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine sıklıkla mahkeme kararlarının yerine getirilmemesine ilişkin şikâyetler yapılıyor mu?
- Halkın, mahkeme kararlarının etkililiği konusundaki algısı nedir?

Anayasal inceleme öngören Devletlerde anayasa yargısı sağlanmış mı (uzmanlaşmış anayasa mahkemeleri veya yüksek mahkemeler tarafından)?

- Bireyler, genel eylemlere karşı anayasa yargısına etkili bir şekilde erişebiliyor mu, yani bireyler, doğrudan kendileri veya olağan mahkeme işlemlerinde anayasal itirazla yasanın anayasal incelemesini talep edebilir mi? Bu amaçla dava açmak için hangi yararın varlığı aranmaktadır?
- Bireyler kendilerini etkileyen bireysel eylemlere karşı anayasa yargısına etkin erişime sahip midir, yani bireyler doğrudan başvuru veya anayasal itiraz yoluyla idari işlemlerin veya mahkeme kararlarının anayasal incelemesini talep edebilir mi?
- Parlamento ve yürütme, yeni yasama veya düzenleyici işlem hükümleri kabul ederken, Anayasa Mahkemesi veya eşdeğer bir kurum tarafından kullanılan görüşleri dikkate almak zorunda mı? Bunları pratikte dikkate alıyorlar mı?
- Parlamento veya yürütme, Anayasa Mahkemesi veya eşdeğer bir organın belirlediği yasal/düzenleyici işlem boşluklarını makul bir sürede dolduruyor mu?
- Olağan mahkemelerin kararlarının anayasal şikâyet işlemlerinde yürürlükten kaldırıldığı hallerde, Anayasa Mahkemesi veya eşdeğer bir kurum tarafından ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak, olağan mahkemeler tarafından davalar yeniden ele alınmakta ve çözüme kavuşturulmakta mıdır?
- Anayasa hâkimleri Parlamento tarafından seçiliyorsa, nitelikli çoğunluk aranması gerekiyor mu? ve dengeli bir kompozisyon için başka güvenceler var mıdır?
- Yürütme ve/veya yasama birimleri tarafından bir uygulama öncesi, ex ante, anayasaya uygunluk kontrolü var mıdır?

DAVA İZLEMENİN SİVİL TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ

Yargı reformu ihtiyacının toplumun farklı kesimlerince dile getirildiği şu günlerde, sivil toplumun yeteri kadar etkili kullanamadığı bir yönetime değinmekte yarar görüyoruz: Yargılamanın izlenmesi.

AGİT, yargılamanın izlenmesini dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlamıştır. Dar anlamda izleme, mahkeme işlemlerinin takibidir. Bunun çıktısı genellikle rapor olarak karşımıza çıkmaktadır. Yargının doğrudan gözlemlenmesi, yasal sürecin sadece anlık bir görüntüsünü verir. Bu bağlamda, adalet sistemini oluşturan tüm kurumların (polis, jandarma, hukuk fakülteleri, barolar, yasa yapım süreçleri, cezaevleri gibi.) izlenmesi ise geniş anlamda yargılamanın izlenmesi olarak tanımlanmıştır.

Yargılama izleme faaliyetleri, çoğunlukla kendi başına bir sonuç vermekten ziyade, belirli sonuçlara ulaşmak için kullanılsa da zaman zaman somut davanın daha adil işletilmesini sağlama amacıyla da yapılabilir. Genel olarak katkılarını ise şöyle sıralayabiliriz:

- **Aleni yargılanma hakkının etkili kullanılmasını sağlar**

İzleyicilerin ve nitelikli raportörlerin varlığı, mahkemelerin adil yargılanma hakkı kapsamında alacakları tedbirleri iyileştirebilir. Kamuoyunda son yıllarda itibar kaybına uğramış yargı organına olan güvenin tazelenmesini sağlayabilir. Ayrıca spesifik olarak izlenen davalarda da yargılama eksikliklerine dikkat çekilmesini sağlayabilir.

- **Yargının sorunlarını tespit etmeye yardımcı olur**

Yargılamanın izlenmesi, mahkeme süreçleri hakkında nesnel bilgiler toplamak ve bu sayede adalet sisteminin işleyişiyle ilgili sonuçlar çıkarmak ve bunu yaygınlaştırmak için bir teşhis aracı olarak görülebilir. Yasama, yürütme, yargı ve sivil toplumun dikkate alacağı türde objektif sonuçlar sunabilir. İzleme sonucunda yapılan öneriler savunuculuk çalışmalarında etkili olabileceği gibi paydaşların

harekete geçirilmesini de sağlayabilir. Bununla beraber, yargı organının kendisini iyileştirmeye yönelik çalışmalarında yol gösterici olabilir, yasama organının eksik alanlarda düzenleme yapmasında tetikleyici olabilir. Sivil toplumun politikaları etkileme gücünü ortaya koyabilecek etkili bir yöntemdir.

- **Hukukçular ve sivil toplum örgütleri için kapasite geliştirmeye katkı sağlar**

Yargılamanın izlemesi çalışmaları, içinde barındırdığı savunuculuk ve kapasite geliştirme faaliyetleri sayesinde, hukukçuları uluslararası insan hakları standartları noktasında teknik gelişim göstermelerini sağlayacaktır. Sivil toplum örgütlerini ise iyi uygulamaları araştırmaya, yasal reform süreçlerine katkı sunma çabasına iteceğinden, kurumsal kapasitelerinde gelişim sağlayacakları şüphesizdir.

Sonuç olarak yargılamanın izlenmesi, adil yargılamanın ulusal ve uluslararası güvenceleri ile yargı reformunu destekleme açısından güçlü bir araçtır. Yargılamaların bağımsız olarak izlenmesiyle, adalet sistemlerinin hem zayıf hem de güçlü yönleri belirlenebilir ve daha iyi uygulamalar için politika üretilebilir. İzleme sürecinin paydaş sivil toplum aktörlerini de dahil ederek, objektif ve sistematik bir şekilde işletilmesi sorun alanlarına yönelik somut tespitler yapabilmek, çözüm önerileri geliştirebilmek adına da çok kıymetlidir.

adaletizleme

adaletizleme

adaletizleme

adaletizleme

www.adaletizleme.org